

IDŐSEKET GONDOZÓ KELET- ÉS KÖZÉP-EURÓPAI NŐK
DISKURZUSA TRANSZNACIONÁLIS ÉLETÜKRŐL

A globális munkaerőpiacba integrálódott és azon belül jelentős szegmenssé vált reprodukciós szektor számos új kérdést vet fel a migrációval, az országok nemzetközi hierarchiájával, a individuális és a globális szféra találkozásával, a szociális ellátórendszerrel, a szociális tevékenységek termékké konvertálódásával, ezen javak nemzetközi közvetíthetőségével stb. kapcsolatban. Pontosabban fogalmazva, arra késztet, hogy három rendszer – gender, migráció és szociális ellátás/gondozás – érintkezését és egymásra hatását vessük vizsgálat alá (LUTZ, 2008).

A háztartási és az ápolási munka globális térbe való belépése a stratégiai gazdasági szektorok átalakulását jelzi, valamint ezek újratermelésében játszik szerepet Saskia Sassen szerint, és imaginárius, nemzetközi dimenzióban képződő „globális városokról” beszél, melyekben új mintázatok figyelhetők meg, éppen a női migrációs tendenciák mentén (SASSEN, 2006). Annie Phizacklea azt hangsúlyozza, hogy messzemenően nem elégséges nemzetközi, sokkal inkább globális kölcsönös függésként szükséges értelmezni azt a jelenséget, melynek keretében a nők a függőség intézményesült formáiba szorulnak bele (PHIZACKLEA, 1998). Nicola Yeates erőteljesen fogalmazva migrációs ipari komplexumként értelmezi a globalizálódott gondozási láncot és általában a globálisan szervezett reprodukciós munkamegosztást (YEATES, 2009, 86.). Pei-Chia Lan a világrendszer hierarchiájában társadalmi osztály, etnikai hovatartozás és társadalmi nem alapján kategóriarétegződést figyel meg, ami az együttműködés és a kölcsönös függés terméke ugyan, de az egyenlőtlenséget fenntartó, strukturált és rétegzett másságképzés mentén (LAN, 2006, 29–58.). Rhacel Salazar Parreñas a szóban forgó szektor legnagyobb kibocsátó országát, a Fülöp-szigeteket vizsgálja, ahonnan az 1960-as évektől tömeges női migráció indult meg a fejlett világ felé a reprodukciós ágazatba: háztartási munkákat végeznek, gyerekekre vigyáznak és öregeket gondoznak. A Fülöp-szigeteki nőket ezért a globalizáció szolgálóinak nevezi. Úgy véli, a nemzetközi szinten megvalósuló reprodukciós munka megosztását a globális kapitalizmus, valamint a kibocsátó és a befogadó országokra jellemző nemi egyenlőtlenségek alakítják. A Fülöp-szigeteki nők egy társadalmi nemi alapon rétegzett társadalomból lépnek ki, majd állampolgársági és faji megkülönböztetés alapján a kapitalista és industrializálódott országokban szintén olyan szociális részbe kerülnek, ahol egy hasonló rendszer hátrányaival kell szembesülniük. Parreñas szerint a globális rendszer

a Fülöp-szigetek lakosságát export-alapú gazdaságként kezeli, és a tömeges migráció ennek a pozícionálásnak a terméke (PARREÑAS, 2001). Helma Lutz ezt a gondolatmenetet viszi tovább, amikor a kelet-európai nők belépését vizsgálja a globális háztartási szektorba. A poszt-szocialista politikai és gazdasági folyamatok következtében a kelet-európai térség újrapozícionálása zajlik, aminek következtében új migrációs dinamikák észlelhetők. A kezdeti erőteljesebb férfi kivándorlás után a migráció feminizálódására került sor, ami új jegyeket mutat. A társadalom nem látható, rejtett zónáiban (háztartás) való együttműködés és kölcsönös egymásra utaltság elemzése során arra a következtetésre jut, hogy az 'új szolgáltatók' nem egy rendszer (globális munkaerőpiac) áldozatai és nem is egyéni aktivitásuk (ágens) következményeinek az elszenvedői, hanem e kettő interakciójából kinövő tendencia szereplői (LUTZ, 2011).

Tanulmányom fókuszába a külföldön idősgondozásban dolgozó közép- és kelet-európai, pontosabban magyarországi, romániai és kárpátaljai nőkkel folytatott beszélgetéseimet helyezem.¹ Úgy tűnik, a nyugati világ elégtelen szociális ellátórendszere és a meghosszabbodott életidő által generált és növekedő gondozói igény, valamint a poszt-szocialista országok repedezett gazdaságának munkanélküliséggel, alacsony jövedelemmel és magasabb aspirációkkal küszködő lakossága egymásra talált a globális munkaerőpiacon, és ez a helyzet megoldásokat kínál, de új problémákat is előhív a migráns nők és családjaik életében. Számptalan kérdés merül fel az elemzés során, melyek közül most csak egy aspektust emelek ki. Azt vizsgálom meg, hogy milyen diskurzusok működnek a különböző migrációs terekben a női vándorlás témakörében. Mivel a migránsok egy transznacionális társadalmi tér részesei, ami a befogadó lokális közösségből, az új ismeretségekből álló kapcsolathálóból (nemzettársak és a befogadó közösség tagjai), valamint az otthon hagyott közösségből épül fel, olyan diskurzusokat elemzek, melyek ebben a nemzetközi közegben képződnek. Interjúalanyaim folyamatosan ebben a globális közegben vannak, külföldön sem szakadnak le a hátrahagyott társadalomról, és hazalátogatva sem lépnek ki a befogadó országban kiépített kapcsolathálójukból. Fontosnak tartom tehát, hogy ne geopolitikai alapon megrajzolt térképek szerint, hanem a globális dinamikák alapján létrejövő migrációs terekre figyelve reflektáljak az interjúkban körvonalazódó diskurzusokra.

Terepmunkám során három migrációs térrel szembesültem a kelet- és közép-európai nők idősgondozói aktivitását vizsgálva: (1) kelet – nyugat irányultságú, (2) Kelet- és Közép-Európa és Izrael között kirajzolódó, illetve (3) egy közép-európai etnikai migrációs tér. Ezek jellegükben több szempontból is (migráció- és munkaszervezés, integráció, tevékenységi kör, kapcsolatháló stb.) eltérnek egymástól, így a migrációs tapasztalatok megélési módjai és értelmezései is különböznek. Három diskurzus körvonalazódik az inter-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

júkbán: áldozat- és szenvedéssdiskurzus; egzotikum-diskurzus, valamint egy etnocentrikus diskurzus.

Módszertan: gyűjtés és értelmezés

Terepmunkámat 2009-ben kezdtem, és azóta folyamatosan, több országra kiterjedve végzem. Elsőként azt néztem meg, hogy a Magyarországra érkező erdélyi és kárpátaljai nők az ellátórendszerbe hogyan lépnek be, hogyan illeszkednek be a befogadó családokba, hogyan működnek együtt az érintett szereplők, és ez hogyan hat vissza életútjukra és önértelmezésükre. Mélyinterjúkat készítettem gondozókkal, gondozottakkal és megbízókkal a küldő és a fogadó országban egyaránt. A kutatást kibővítettem a Romániából és Moldova Köztársaságból Olaszországba irányuló tömeges női vándorlás tanulmányozásával is több hónapos terepmunkát végezve a nevezett országokban. 2010-től a Magyarországról elmenő gondozókat is bevontam a vizsgálatba, ami feltárta számomra az Ausztria, Németország, Svájc, Amerika és Izrael felé irányuló mobilitást is. Ebben a kutatási szakaszban is lehetőségem volt terepmunkát végezni szinte valamennyi említett országban.

Kutatásom során elsősorban mélyinterjúkat készítettem. A beszélgetés nyelve a kérdezett anyanyelve volt, tehát a magyar és a román nyelvet használtam. A terepmunka számottevő mennyiségű szövegtörzset eredményezett, összesen 199 interjú készült. Ezt kiegészíti egy adatgazdag és terjedelmes terepnapló, amibe a spontán beszélgetések, az interjú során fel nem vállalt történetek és egyéb megfigyelések kerültek. Mivel a háztartási szektorban végzett munka az esetek jelentős többségében illegális, ritkábban részlegesen legális (egyetlen olyan esettel találkoztam, ahol a munkavégzés teljesen legális volt), a beszélgetések a bizalom és a felvállalhatóság érzékeny határmezsgyéjén zajlottak, és az anonimitás ellenére is sok információ csak a terepnaplóba kerülhetett be. A hagyományos néprajzos módszerek kiegészültek a cybertér nyújtotta lehetőségekkel. Az otthoni ápolást végző nők fizikai bezártságukat az internettel és a virtuális társaság kiépítésével tárgítják. Intenzív facebook-életet élnek, sokat emaileznek és chattelnek. Több ilyen körbe is bevontak, aminek köszönhetően folyamatosan részese maradtam annak a „globális városnak”, amit ebben a globális társadalmi térben maguknak teremtenek. Nem volt előre tervezett ez a módszertani újítás, így meglepetésszerűen ért az új perspektíva, mint ahogy az is, hogy itt igazán láthatatlanul (számomra sokszor zavarba ejtően) végezhetem résztvevő megfigyelői munkámat, ami a hagyományos módszerekben a fizikai jelenlét miatt csak töredékesen valósítható meg.²

² A cybertérben végzett terepmunka elemzése egy külön módszertani tanulmányt is meg-

Írásomban diskurzuselemzésre vállalkozom Michel Foucault jól ismert elmélete alapján (Foucault, 1972, 1984, 1991). A társadalmat szervező kulturális tartalmak és jelentések a róluk való beszédben jönnek létre. Az elbeszélés/kibeszélés során exteriorizálódó tapasztalati konstrukciók szabják meg a társadalmi valóság szerkezetét, és egyúttal kijelölik az egyén helyét is ezen belül. A „globális városok” tagjai számára a migrációs térben képződő diskurzus olyan hatalmi megnyilvánulás, ami nagymértékben kihat az egyének legitimációjára, pozíciójára és az identitásképzés számos aspektusára is. Az interjúk során sokszor észlelhető az a vehemencia, amivel a megszólalók serényen igyekeznek befolyásolni a diskurzus tárgyának jelentésképző mechanizmusait, a kijelentésmező szerveződési elveit és a lehetséges diszkurzív stratégiákat. A bemutatásra kerülő diskurzusokban jól kitapinthatóak mindazok a társadalmi gyakorlatok, amelyek a szövegek előállítására és társadalmi kezelésére, hozzáférésének szabályaira irányulnak.³

Áldozat- és szenvedéssdiskurzus

A romániai és moldovai idősgondozók jelenléte Olaszországban sok szociológiai elemzésnek témája. Vizsgálják okait, formáit, fenntarthatóságát, kontrollálhatóságának lehetőségeit, illetve egyes társadalmi következményeit is (BETTIO et al., 2006; SIMONAZZI, 2009; DEGIULI, 2010; DI SANTO, 2010; IZZO, 2010; SANTINI et al., 2010; ROSSI – BOTTI, 2010 stb.). Jelen vannak az olasz háztartásokban a '90-es évek elejétől, sőt bizonyos régiókból ki is szorították a korábban már ott dolgozó, a munkastruktúrának ezt a részét elfoglaló Fülöp-szigeteki vagy latin-amerikai nőket. Komplex hálózatok szerveződtek informális és formalizált ágensekkel, melyek során olyan sűrű migrációs csatornarendszer épült ki, hogy az Olaszországba jutás és a munkahelytalálás nem akadály, még ha annak érdekében zöldhatárt is szükséges átlépni. Általánossá vált a tudás és beszélés erről a migrációs tendenciáról, szinte találni sem lehet ezekben az országokban olyan személyt, akinek ne lenne a családi, rokonsági vagy baráti körében olyan nő, aki érintett benne. Ha mást nem, legalább egy másodkézből kapott történetet bárki fel tud idézni, és kiformált véleménye is van – minden bizonnyal – a jelenségről. Ehhez nagymértékben hozzájárul az is, hogy a téma alaposan mediatizált. Nem vitás, a közbeszéd egyik igen gyakori, és igen dra-

érdemelne. Ennek az írásnak a kereteit túlfeszítené a módszer nyújtotta lehetőségek és korlátok értelmezése, az így feltáruló adatok használhatósági köre, valamint az etikai szempontok újragondolása, ezért itt csak utalásszerűen kerül említésre.

³ Hasonló elemzést végzett Kovács Éva és Melegh Attila a '90-es években Magyarországra vándorolt erdélyiek és Ausztriába átköltözött magyarok (erdélyiek és magyarországiak) vándorlástörténetei alapján. Ők elsősorban migránsnarratívákat vizsgáltak, nem diskurzusokat. KOVÁCS – MELEGH, 2000.

matizált témája a nők a külföldi munkavállalása. A román és az olasz média egyaránt sokat beszél a hátrahagyott, sőt elhagyott gyerekekről, melyre már külön terminus is van: euro-árvák.⁴ A morális pánik hullámhosszán formálódó értelmezések átítatják a migráns nőkről szóló diskurzust, megkerülhetetlen, hogy a megkérdozettek ne reflektáljanak rá folyamatosan. Egyfajta társadalmi szégyenként és számonkérésként terhelődik rá a vándortörténetekre, és megkérdőjelezi a külföldön tartózkodó nők jó anyaságát.⁵ Úgy tűnik, a női szerep erősen naturalizált ebben a diskurzív gyakorlatban, és a nők helyét a családért vállalt felelőségek és tevékenységek mértéke alapján jelöli ki, az egyéneket pedig ebből kiindulva minősíti.

Carmen fontosnak tartja értelmezni a női szerepkört, erre építi egész történetét.⁶ Nem kíván eltérni attól az értelmezéstől, amit általánosan elfogadottnak vél, inkább csak a kijelentésmező szerveződési elvein módosít egy kicsit a hangsúlyok elhelyezésével, illetve nem mulasztja el a másik nemmel kapcsolatos véleményét is kifejezni ezzel párhuzamos:

Küzdöttek [régén], mert neki férfinak kellett lennie, de most, a klímának is köszönhetően, és minden szempontból, már nincs férfi. Én már nem hiszek a férfiakban. Holott egy nő – legalábbis ahogy velem történt, küzdünk minden oldalról. Eljöttem hozzá [a szomszédasszonyhoz] is, sírtam, kétségbe voltam esve, nem segített egyetlen férfi sem. Volt egy otthoni problémám, amit meg kellett oldanom.

Majd később ismét visszatér a nemi szerepek értelmezéséhez:

Aztán a szerepek... én így mondom... jó, a saját helyzetemről beszélek, nálam egy különleges helyzet volt, ezt a szerepet átvettem már akkor, amikor munkába jártam, '89 előtt, mondjuk. Merthogy ilyen volt az én helyzetem. És amikor láttam, hogy ő [a férje] gyengébb... nem minden férfi, de általában feladják, ők inkább... nem mind, de ilyen volt az én helyzetem. És akkor átvettem a szerepét. És látok most is, több nőt, mint férfit vezetni, és a cégeknél is, és otthon is. Szegények, lehet, hogy egy órát alusznak éjjel, lehet, hogy kettőt hogy... és akkor is, amikor alszol, a gondolataid cikáznak, hogy ezt is meg kell csinálni, azt is, és a gyerek is. A mai kor férfia csak az ágyának van, a többi nem érdekli őket. [...] Például a szüleim családjában apa tudta mi a teendője, anya tudta mi a teendője. Apa munkába járt, tudta, hogy pénzt kell hazahoznia. [...] és anya volt az, aki

⁴ Ennek elemzéséhez lásd LUTZ, 2013.

⁵ Lásd más migráns csoport esetében PARREÑAS, 2001, 116–149.; LAN, 2006, 107. és 138–144., LUTZ, 2011, 111–153.

⁶ A tanulmányban szereplő minden név fiktív az interjúalanyok védelme érdekében.

harcolt azért, minden gyerek tanuljon, és legyen belőle valaki a megadott helyen, amikor felnő, hogy ne jöjjön majd hozzá koldulni.⁷

Körvonalazódik tehát a két nemi szerepnek az idealizált képe, illetve megmutatkoznak a hiátusok, amit kényszerhelyzetként élt meg Carmen, története alapján ez sodorta afelé – lévén hogy felelősségteljes nő és anya –, hogy eltérjen a saját szerepkörétől, és feláldozza magát a gyerekéért:

Tehát. Az én helyzetem hogy volt. Elmentem, nem azért, mert nem volt miből élni vagy nem tudom én mi. Volt egy kisgyerekem, és nem volt mivel segítem. [...] nekem nem volt segítők. Például egy nő, egy férfi azért házasodik meg, hogy egymást támogassák. Nálam ez nem volt meg. És akkor én jobban éreztem, hogy ezt meg kell tennem a gyermekemért. És akkor hátrahagytam ezt a támogatást – idézőjelben –, és elmentem. [...] A férjem nem adott, mert neki szüksége volt a gyógyszerekre, gyűjtötte a pénzt, hogy nehogy 5 fillért hazaadjon, hogy jusson a gyógyszerekre. Ő jobban ragaszkodott a saját életéhez, mint... És ezt, nem hogy szemére hányom, jó dolog volt, jobban ragaszkodott magához, mint... Végül én nem ragaszkodtam a saját életemhez, sem az egészségemhez, mindent átadtam a gyermekemnek, hogy ő jobban legyen, mint én.

Anica migrációs motivációként szintén azt hangsúlyozza, hogy a gyermekekért vállalta a nehézségeket, hogy jó anyaként neki segíthessen önmaga feláldozásával:

Mondom önnek, hogy ha nem hozol áldozatokat, nem tudsz semmit csinálni. Én vettem a lányomnak lakást Kolozsváron, és még van valamenynyí pénz, amit vissza kell adnom, nem sokat, de a sógornőmtől kaptam kölcsönbe, és vissza kell adnom. Otthon mit csináltál? Két éve nem voltam otthon. Ha nem hozod meg ezt az áldozatot, tudsz venni, tudsz élni Romániában? [...] Nem szórakozásról van szó. Áldozatról van szó.

Nehéz sors fogalmazódik meg tehát ezeknek az asszonyoknak, külföldön dolgozó anyáknak az elbeszéléseiben, amit két szimbólum, a könnyek és a súlyvesztés sűrít magában a legszemléletesebben, és ezt szinte mindannyian beleszövik elbeszéléseikbe. Carmen tudatosan reflektál a diskurzus azon szegmenseire, miszerint az anya nélkül hagyott gyerekek fájdalmakat élnek át, nem kívánja ezt kisebbiteni, de mivel felelős szülőként pozicionálja magát, válaszként erre a szemrehányásra elmondja saját szenvedéstörténetét:

⁷ Az áldozatdiskurzus részfejezetben közölt interjúrészletek fordítások, az interjúk román nyelven készültek.

Én egy gyereket hagytam otthon, hatodik osztályos volt... És minden második nap: anyukámé, mit csinálsz? De azt az időszakot, amikor hiányoztam, nem lehet bepótolni. Látszik. És a szemrehányások... Nem olyan szemrehányások, hogy nem tudom mi, hogy elmentél és nem tudom mi, de hiányoztál az életemből, hiányoztál az életemből. És ez nekem nagyon fáj, és valahányszor eszembe jut, jön, hogy sírjak, jön, hogy sírjak. [...] Nálam a párna nem száradt meg soha, sem este, sem reggel, lefeküdtem, könnyekkel a szememben aludtam el, és a párna nedves volt, és újra csak nedves párnával ébredtem azért, mert... nem száradt meg. [...] És hozzászoktam az ennivalóhoz is, amit ő [a gondozott idős] evett. Jó, fogytam, 40 kiló voltam.

Az áldozatdiskurzus fontos témakörei a kiszolgáltatottság, a megbízók részéről tapasztalt kihasználás, az alapvető emberi jogok fölött gyakorolt kontroll (étkezés, térhasználat, személyes tárgyak ellenőrzése), szexuális zaklatás, lekezelés, megalázás, a külföldi státusból fakadó hátrányok stb.

Maria panaszáradata érzelmekkel olyannyira átítatott, hogy időnként, az egész gondozói közösség szószólójaként próbálja képviselni a román nők érdekeit. Gyakran beszél többes számban, és gyakran jut el általános következtetésekre saját személyes élményeinek elbeszélésekor. Homogén közösséget látat maga mögött, közös nyelvezetet vél feltárni, aminek – úgy tűnik – már saját terminológiai rendszere is van.

Én nincs még csak... hogy is mondjam... nem is köszönnek meg semmit, nem is vagy megfizetve, sem... vagyis azért, amit csinálsz nincs... azért a tényért, ahogyan segített őket... Mert voltak esetek, például az én utolsó esetem, azt mondhatom, hogy a halottak közül emeltem ki, az oroszlanok gödréből – ahogy mondjuk mi, a mi gondozói kifejezéseinkkel. [...] Nem szabad mindig arra gondolnod, hogy: ó, elmentem erre a munkára, és nem is tudom mennyi pénzt fogok keresni, és nem is tudom, mit fogok venni, és nem is tudom, mit fogok megvalósítani idővel. Nem. Mi... ahogy a román kolléganőimnek szoktam mondani, a barátnőknek: mi egyik napról a másikra vagyunk itt. Vagyis egyik nap lehetsz itt, de két nap múlva már kitesznek, és állat vagy, ahogy most én is vagyok. És... hogy mondjam, szenvedek, nagyon sajnálom, mert tudom, hogy hatalmas munkát végeztem. Hatalmasat! Tehát... Itt nagyon erősnek kell lenned pszichésen, nagyon jól felkészültnek, nagyon erős személyiségnek. [...] Nem igazán találunk ebben pozitív oldalt. [...] mert egy badant⁸ tulajdonképpen szolgáló, felmossa a földet, sikálja a földet, rendezget, mindennek rendben kell lennie, tehát egy gondozó.

⁸ Olasz nyelvből átvett, románok által használt terminus az otthoni ápoló megnevezésére.

Ilyen és ehhez hasonló panasztörténeteket ontanak magukból, amikor szabadnapjukon találkoznak. A sok elégedetlenség- és sértettségtörténetnek a fájdalom kibeszélése és a gőz kieresztése mellett fontos szerepe van a másságképzésben, az olaszoktól való elhatárolódás szempontjainak a kidolgozásában, az erkölcsi kategóriák kiépítésében.

A befogadói közösség hozzájuk való viszonyulását az olasz társadalom foglalkoztatási struktúrájában elfoglalt helyük, valamint az országok globális hierarchiája alapján meghatározott pozíciójuk szabályozza. Ez az előnytelen státus nyilvánvalóan szintén nagy hatással van az áldozat- és szenvedéskurzusra. A gazdasági és etnikai hierarchiára a román nők válasza a morális fölény. A leggyakoribb nézőpont, amin keresztül alkalmazóikat jellemzik, a táplálkozási és szexuális szokásaik. Úgy tűnik, ezeken a témákon keresztül élük meg leginkább az értékalapú alá- és fölérendeltséget. Az általuk készített román ételeket nem szívesen eszik meg munkaadóik, kevésbé civilizált kultúra termékeként viszonyulnak hozzá, miközben a román nők az olasz főzési szokásokat tekintik igénytelennek, amit sokszor szemléltetnek azzal, hogy még olyan zöld leveleket is képesek megenni, amit Romániában csak az állatoknak adnak. Másrészt a szexualitásról való diszkurzív gyakorlat formázza a jelentésköröket. Miközben a könnyű szexuális zsákmányként kezelt keleti nők státusának hátrányait élük meg a közösségi terekben és otthon a gondozottal kapcsolatban is, morálisan úgy emelkednek fölül ezen, hogy az olaszok szerelmi életét normalitáson kívüliként beszélik el/ki: gyakori téma szabadnapjaikon, akár a túlzásokig elmenően verbalizálják ezt az abnormalitást, majd minden történetet az az erkölcsi szentencia követi, hogy a román nők tisztességesek.

Sandra az alábbi szöveget barátnői jelenlétében mondta el. Időnként ők is beleszóltak, erősítették az elhangzottak *igazságtartalmát*. Mivel egyre jobban belelendültek, igyekeztek fokozni a mondanivaló súlyát, sőt mintha már versengtek volna történeteikkel. Egyre szókimondóbbak lettek (az alábbi idézet is a történetmesélés fokozódásával egyre jobban cenzúrázom), nem riadtak vissza a pikáns részletektől sem, ugyanis ez tette egyre szemléletesebbé a kifejezni kívánt morális különbséget.

Itt minden nagyon precíz. Az autók menetrendje nagyon precíz. Az élet nagyon precíz [kimért]. Mész, és 20 perc alatt elkészítetted az ennivalódat. De ha szeretnéd elkészíteni a te ciorbádat⁹... ők nem esznek ciorbát, mert azt mondják, hogy az disznóknak való étel, és megmérgezed őket. [...]

A lányoknak, a lányoknak általában... most az ő nevükben beszélek... sokaknak nehezükre esik, hogy férfiakat gondozzanak... merthogy egy olasz

⁹ Román nemzeti étel.

férfi mindig olasz férfi marad, akármilyen öreg is lesz, nem hagyja el magát, még profitál egy kicsit, függetlenül a kulturáltságtól, a kulturáltsági színvonalától. [...] Függetlenül a kortól. Tehát függetlenül. Ez benne van a kulturájukban. Tehát számukra a szerelem elsődleges, ugyanolyan szinten van, mint... a szerelem ugyanazon a szinten van, mint a reggeli, az ebéd és a vacsora, együtt. [...] Vagy amikor [a gondozók] mosdatják őket, mert sokan nem önellátóak, nem tudnak egyedül mosdóba menni, és a lányok segítik őket természetesen, megmossák őket, és akkor kezdik [...] Tehát vannak lányok, mi más színvonalról jövünk nagy többségben. Nem? 99% a saját környezetéből jön. Nem? Nálunk a szemérem az szemérem.

Jól kapcsolódik az áldozat jelentésképzési stratégiájához a gondozói formák értelmezése és (szintén) morális belső hierarchiája is. Háromféleképpen látnak el gondozói szerepkört Olaszországban. Privát ápolóként főként azok dolgoznak, akiknek ottmaradási és beilleszkedési szándékuk van. Lakást bérelnek, órabérre dolgoznak, kapcsolathálójukban igyekeznek növelni a helyiek és csökkenteni a románok számát. A külsős gondozók szintén fenntartanak valamennyi önálló életet, albérletet fizetnek, az időseknél csak korlátozott óraszámúak vannak, de mivel helyzetük instabil, bármikor elveszíthetik viszonylagos függetlenségüket. A bentlakásos gondozók az idősekkel élnek, minden nap ki vannak téve a kiszolgáltatottságnak, idejükkel minimálisan rendelkeznek, 24 órás felügyeletet kell biztosítaniuk, viszont nincsenek személyes kiadásai, minden pénzüket megspórolhatják, és azt hazaküldhetik hátrahagyott családtagjaiknak. Egyértelmű tehát, hogy az áldozatdiskurzusból ez utóbbi munkavégzési forma kerül a ranglétra csúcsára. Előszeretettel mesélik, hogy milyen minimális pénzt költenek önmaguk igényeire. Heves vita robbant ki előttem egy spontán beszélgetés során, amikor kiderült, hogy az egyik kollégájuk már nem küldi haza a pénzét, hanem magának gyűjtögeti. Normatív érvelés mentén ítélték el pénzgazdálkodási stratégiáját.

A Románia és Moldova Köztársaság, valamint Olaszország közötti migrációs térben képződő diskurzusnak most csak a legfontosabb elemeit emeltem ki, mégis világosan feltárulkoznak kulcstémái, illetve láthatóvá válik, hogy az áldozatdiskurzusból szervező elvei alapvetően morális alapúak. A diskurzusból töréspontjai a morális kategóriák érvényességi és értelmezési köreinek eltérése mentén fordulnak elő, aminek eredményeképpen ugyanazon strukturális elvek alapján a diskurzusból különböző ágensei más és más kategóriává formázhatják a normalitás és a deviancia körét, amiből kifolyólag különböző jelentések tulajdonítása válik lehetségessé.

Egzotikum-diskurzus

Az előző diskurzustól gyökeresen eltér az a szövegtörzs, amivel a Magyarország és Izrael közötti migrációs térben találkozhatunk. Az Izraelben dolgozó gondozók kiszolgáltatottsága erőteljesebb, mert a fogadó ország migrációs törvényei a munkavégzőt közvetlenül a munkaadótól teszik függővé, így közvetlenül a megbízóiknak vannak alárendelve, és a munkakapcsolatban érdekérvényesítési lehetőségeik korlátozottabbak (SHAMIR, 2011; MUNDLAK – SHAMIR, 2014). Mivel nem Uniós tagországban vannak, tartózkodási és munkavégzési köreik szabályozottabbak és szűkre szabottak, elbeszéléseikben mégis alig tematizálódik a papírok beszerzése, adminisztrálása, és az ebből fakadó nehézségek. Az Izraelbe való kijutás is több nehézséggel jár, sőt komoly anyagi beruházást igényel, mivel csak munkaközvetítő cégen keresztül lehet kijutni, aminek ki kell fizetni a szolgáltatás korántsem alacsony díját. Legtöbbjük nem is rendelkezik azzal a tőkével, ami a kijutáshoz szükséges, így vagy családon belül kérnek kölcsön, vagy a céggel kötnek megállapodást, miszerint az első néhány hónapban törlesztik a fizetésükből, havi 500 dolláros részletekben. Eladósodva kezdik tehát a munkát külföldön, ami komoly hátrányt jelent szabad mozgásukra nézve: nem hagyhatják ott, nem fordulhatnak vissza, nem gondolhatják meg magukat, mert anyagi kényszerhelyzetbe kerültek. Megjegyzendő, hogy az adósság és az emiatt rájuk nehezedő terhek csak akkor váltak beszédtemává, amikor én kezdeményeztem. Úgy tűnik, a diszkurzív gyakorlatban ez nincs az előtérben, nem exteriorizálódik, nem tartozik a migráns sorsról hírt adó, a nehézségeket láthatóvá tevő verbális stratégiák közé. Szembetűnő még egy különbség az előbbi példához képest. Sok mássággal, sőt még több mássággal szembesülnek: ebben a közegben ők rétegzetten *mások*: vallásilag, etnikailag, nyelvileg, kulturálisan, társadalmilag. Ezek a tapasztalások ugyan adnak okot a méltatlanság-érzésre, mégsem a szenvedés jelentéstartományából töltődnek fel tartalmakkal, hanem egy nagyon más értelmezést kapnak. Összességében tehát levonható az a következtetés, hogy itt egy egészen más diskurzusról van szó. Értelmetlen lenne a román-olasz migrációs térben megismert diskurzust ide importálni és bármiféle összehasonlító vizsgálatot kezdeményezni. Hiába a sok egyezés strukturális téren (hasonló munkakör, hasonlóan poszt-szocialista háttérország, hasonlóan női migráció), a továbbiakban azt tárom fel, hogy az adott, sajátos migrációs tér milyen önálló diskurzust hív életre.

Valamennyi interjúban válaszolni kívántak beszélgetőtársaim – még akkor is, ha nem kérdeztem rá –, hogy miért épp Izraelt választották migrációs célországnak. Egyértelmű, hogy ebben a diszkurzív gyakorlatban ez egy akkut kérdés, a válaszadás szinte kötelező, megkerülhetetlen. Része a pozicioná-

lásnak és része az otthoniakkal ápolott kapcsolattartásnak. Sok kidolgozott, jól megkomponált történet, valószínűleg többször elmondott sztori kerül felszínre ebben a témakörben, ugyanis – úgy tűnik – nem lehet egyszerűen csak azzal elintézni, hogy itt volt ismerős, itt volt lehetőség, vagy valami hasonló banálisnak számító indok.

A házastársi kapcsolatról beszéltünk, tehát nem kimondottan a migráció okairól vagy a kivándorlást megelőző dilemmákról, amikor Kati hirtelen előhozta a maga történetét:

Kati: Még valamit nem meséltem el, hogy én hogy jöttem ki. (Nevet.) Hogy én ezt mondtam, hogy mindenképp akartam kijönni, tehát hogy valami külföld... Na, már most Magyarországon nem valami hú de nagy véleménnyel vannak Izraelről, ugye, tehát azért ezt tudni kell. Tehát nekem el kellett nagyon gondolkodni azon, hogy mit szabad elmondani és mit nem otthon. És azt tudták, hogy én külföldre akarok menni. Ha te Magyarországon azt mondd, hogy elmész külföldre dolgozni, az vagy Németország, vagy az osztrákok, vagy maximum Anglia, tehát körülbelül ennyi, ez a három, tehát nem is gondolkodnak másba, hogy te akárhova máshova mész. Na már most, ezt nekem letudták otthon, hogy: mit akarsz anya, úgyse tudsz nyelveket? Tehát így, ez így le volt tudva. De én ezt elindítottam, ezt a folyamatot, ezt az izraelit, és... szép vagy nem szép, én megszöktem. S amikor én már kiértem, akkor szóltam, hogy: »Jó, akkor én most itt vagyok. Jó?« A gyerekek nagyon elfogadták, tehát semmi. Sőt, még édesanyám is nagyon támogatott. A férjem, persze, nehezen emésztette meg a dolgokat, de rájött arra, hogy igen, ez egy jó döntés volt. És most mindenki nagyon támogat. (Nevet.) Mer ha én akkor elmondom, hogy Izrael, akkor nem, akkor megakadályozzák. Egy munkavállalási vízummal meg nem lehet azt megcsinálni, hogy te azt eljátszod. Mer megadják, és hogyha nem élsz vele, akkor már nem biztos, hogy megkapod még egyszer. És én ettől félttem.

TT: Az volt a baj, hogy Izraelbe jössz...?

Kati: Az.

TT: Vagy az, hogy külföldre?

Kati: Az Izrael.

A magnó kikapcsolása után Kati ismét visszatért a témára. Beszámolt arról, hogy barátai gyakran szólnak hozzá a magyar társadalom egyes szeleteiben ismeretes antiszemita hangon, és szembesítik a közbeszédben általánosan ismert sztereotípiákkal. Feszültséget okoz, hogy ő fizikai hollétével a zsidó társadalom része, ezért számot kell adnia folyamatosan arról, hogy akkor pontosan hova is tartozik. Ez a kényszerérzet jól kitapintható a beszél-

getésből az újra és újra előbukkanó magyarázó, kérdés nélkül is válaszformájú szentenciákkal.

Sára szintén reflektál a konkrét beszélgetésben el nem hangzó, de a diskurzusban – úgy tűnik – mégis nagyon is jelenlévő sztereotípiákra:

TT: *És miért nem Ausztria vagy Németország vagy Anglia? Oda is sokan mennek.*

Sára: *Én nem szeretem a hideget, szeretem a meleget meg a tengert meg, meg valahogy ez az ország nagyon izgatott.*

TT: *Tudtál már valamit előre erről az országról?*

Sára: *Jaj, hát nem. Hát annyit tudtam, hogy Izrael... Azt már tudtuk eleve, hogy ugye, zsidó vallású családokhoz jövünk dolgozni, tehát ez már tudott volt, különösebben nem. Azt tudtam, amit ott a hírekbe leadnak, ami nem mindig fedi teljes mértékben a valóságot. Ezt már itt is megtapasztaltuk. Tehát nem minden úgy van, ahogy otthon elhangzik. Azt tudtuk róla.*

Mónika a szeretet és szerelem jelentéstartományát hozza be a narrációjába, ezzel fejezi ki Izrael különlegességét és vonzerejét. Fontos érzelmi tartománya ez az értelmezéseknek, gyakori diszkurzív stratégia, ugyanis sokak élettörténetében ez jelenik meg olyan magyarázó tényezőként, ami már túl van a racionalitás határán, és ebben a formában indokolttá is teszi – a sokszor megkérdőjelezett – jövetelüket és huzamos tartózkodásukat.

Mónika: *Volt itt egy ismerős nő, aki akkoriba eljött ide dolgozni, és megsélt minden szépet és jót, de amúgy is szerettem volna látni. Amikor az ember otthonról látja a siratófalat meg ezeket a szent helyeket, hát na... nyilván, hogy nem a szomszéd Csehszlovákiába akar menni dolgozni, hanem távolabbi helyre, amit egyébként nemigen lát. És azóta ez részemről is egy szerelem lett. Én soha nem voltam vallásos, beleszülettem a szocializmusba, ugye, és itt lettem valamennyire vallásos, itt ismertem meg a vallást, itt ismerkedtem meg a Bibliával, és úgy egyáltalán. Nagyon vallásos helyeken voltam. Az első tizenhárom évem úgy telt el, nagyon vallásos helyeken. És nem mondom azt, hogy én egyetértek vele, vagy én valóban úgy gondolom, hogy ez így helyes, ezt így kell csinálni, mer vannak olyan dolgok, amiket mai ésszel nem úgy gondol az ember, ugye. Na de nem vonom kétségbe másnak a hitét. Tehát rengeteg tolerancia és empátia és... viszont beleszerettem. [...]*

TT: *Mi hozott vissza? Egy év volt a terv, akkor itt voltál három évet. És aztán újra és újra visszajöttél.*

Mónika: Az egy évből még kellett... Hát a barátnőm, a szerelem, a szerelem... Már nem a személy iránt, hanem az ország iránt. Nagyon, nagyon szeretem.

Igen bonyolult az izraeli háztartásiparban dolgozó magyar nők helyezkedése az antiszemita diskurzusban. Több különféle viszonyban kell pozicionáljuk magukat, és ez a helyezkedés korántsem egyszerű. Láthattuk, hogy milyen kidolgozott válaszaik vannak a hazaiak sztereotípiáira. Világosan üzenik nekik, hogy az, amit ők tudni vélnek a zsidókról nem egészen úgy van, Izrael szép hely, jó hely, csak beleszeretni lehet. Másrészt folyamatosan érintkeznek, ha csak marginálisan is, a zsidó-palesztin konfliktust értelmező szövegekkel. Ebben a viszonylatban munkaadók és helyi barátaik¹⁰ véleményével azonosulnak, az általuk konstruált társadalmi realitásba integrálódnak, és egyértelműen a zsidó közösség oldalán köteleződnek el. Harmadrészt pedig van egy saját tapasztalási terület: saját kapcsolatuk munkaadóikkal.

A beszélgetések során a munka és a munkával kapcsolatos kérdések a háttérben vannak, annak ellenére, hogy ez teszi ki idejük jelentős részét. Társadalmi státusukkal nem elégedettek, bár családi viszonyokról számolnak be, mégis a társadalmi hierarchia alján látják pozíciójukat. Ez részben a végzett munka jellegéből következik, részben alkalmazotti státusukból, részben pedig vallási másságukból.

Kati hosszasan értelmezte a gondozók státusát, és a helyi közösségben hallott mondásokkal támasztotta alá:

Volt egyszer egy érdekes mondás, és ez nagyon igaz, hogy te, amikor idejössz, egy nénit úgymond ápolni, te azért vagy itt, hogy te vagy a keze, a lába, a szeme, tehát a néni amit akar, te azt csinálod meg. Érted? Tehát nem szabadon döntesz, hogy most ez a helyes vagy ez a jó és ezt kellene csinálni. Amit a néni éppen akar, és ő nem tudja megcsinálni, azt te csinálod meg helyette.

Kati: Itt van egy mondás: Izraelbe lehetsz szép, de okos nem. És ez nagyon igaz.

TT: Ez a külföldiekre vagy a nőkre vagy mire vonatkozik?

Kati: A külföldiekre. A külföldiekre. Tehát ők, ők mindig... tehát még ha, még ha baromi nagy hülyeséget is mondanak vagy csinálnak, akkor is nekik van igazuk. És nem tekintenek úgymond partnernek.

¹⁰ Itt főként zsidó barátok értendők. Kevesek barátkoznak arabokkal, ebből a közegebből inkább átmeneti szerelmi kapcsolatok kerülhetnek ki, de ezt a migráns közösség elitéli, verbálisan bünteti.

Ági munkajellegű visszaélésekről és vallási diszkriminációról is beszámolt:

Ági: *És... hát... ez ilyen vegyes volt, ez a bécsi kirándulásunk. Az egyik oldalon nagyon, nagyon jó volt, a másik oldalon nagyon, nagyon rossz volt. Tehát itt volt egy házaspár, a Panninak [gondozott] a fia, meg a menyee, volt az unokája, meg a férje, meg két gyerek, tehát voltak még négyen, és mi voltunk ketten, tehát az nyolc ember; mondjuk, a két gyereket ne számoljuk, hat. És... nem tudom, hogy mennyire tudod, hogy a pészah miről szól, a kovásztalan kenyér. Tehát előtte úgy kell kitakarítani a lakást, hogy sehol, de sehol egy darab morzsa nem maradhat. Na, és mi ezt itt végigcsináltuk. Érted? Mi négy hónapig... én... tehát a legmagasabb ponttól a legalacsonyabbig az egész lakást kitakarítani. Tehát elképzelhetetlen. Igen. És akkor szépen kimentünk Bécsbe, és megkérdeztem a Pannitól, hogy: tessék mondani, mi lesz nekem itt a fizetségem? És mondta, hogy: hát én kifizettem neked a repülőjegyet. Nem az elején kérdeztem meg, nem az elején kérdeztem meg. Tehát kimentünk, délelőtt megérkeztünk, és délután – legjobban vasalni utálok, azóta már azt is megszerettem – tizenkét férfi inget, négy ágyneműt és aztán számolatlan gyerekruhát vasaltam. Órákon keresztül! Miután megérkeztünk a repülővel és kipakoltam. Borzasztó volt. És akkor a Panni közölte velem, hogy minden napra kapok öt, azaz öt eurót, és ott kint fogok ebédelni meg vacsorázni, mer én nem ehetek benn a lakásba.*

TT: *Mért nem ehettél velük, ahova ők mentek enni?*

Ági: *Hát ők otthon ettek.*

TT: *És te miért nem ehettél ott?*

Ági: *Azér, mer én nem ünneplem... mert én tisztátalan vagyok. Tehát reggelizni azért reggelizhettem a lakásba, mert csak gyümölcsöt eszem reggel. De ez a pészah ez egy ilyen morzsátlan dolog.*

TT: *Jó, de ha azt eszed, amit ők?*

Ági: *Mindegy. Tehát: nem, nem, nem, nem, nem! Tehát kimentem a lakásból, és amikor visszajöttem, akkor morzsátlanítás plusz fogmosás. Igen. És hát akkor minden délben és este, és amikor pénteken délben és szombat délután is vendégek is voltak, akkor azok után is én mosogattam, és én takarítottam ki a két fürdőszobát meg egy vécét.*

Két konfliktuspont körvonalazódik a mindennapi élethelyzeteket bemutató történetekben, de ezek mégsem a feszültség és a nehezen megélt gondozói sors szövegszintű objektifikálásához vezetnek, hanem van egy fordulat, ami mindezeket más irányba tereli, mindezek fölét helyezi a beszélőket. A hétköznapi felülemelkedve a tárgyképzés a Szentföldre és a zsidó kultúra másságára kon-

centrálódik, a jelentésképzés legfontosabb szervező elvei pedig a különlegesség és az egzotikum. Olyan országban élnek, ahova magyarok ritkán jutnak el, a Szentföldre való kiutazás sokaknál megreked a vágyak világában. Ők viszont hosszasan tartózkodnak itt, részesei lehetnek mindennek. Sokat utaznak, közös kirándulásokat szerveznek, különleges helyeken fényképezkednek, és ezeket a fotókat a facebookra is felteszik. Názáret, Betlehem, a Holt-tenger, a Galileitó, a siratófál, Jeruzsálem, az izraeli táj és még számtalan hely olyan egzotikus turistalátványossággént jelennek meg az elbeszélésekben, melyek meglátogatása a kivételesség érzetét adja beszélgetőtársaimnak.¹¹

Ági, aki az előbbi idézetben sérelmekről számolt be, beszélgetésünkben főként utazásairól és nagy felfedezéseiről mesélt leginkább. Magyar turistáknak szívesen ajánlja fel, hogy megmutatja nekik Jeruzsálemet, elviszi őket a legfontosabb helyekre, és oda is, amit a turistakönyvek már nem említenek. Hozzám is társult, amikor Betlehembe utaztam. Sokat olvas az interneten Izraelről, és egy körülbelül ötven fős baráti társaságnak rendszeresen küld beszámoló emaileket, amelyekben jelentős túlsúlyban vannak az ilyen típusú szövegegységek:

*Ugye már mindenki tudja, hogy: Izrael a csodák országa. [...] Ez az egyetlen ország, ahol senki nem tudja megindokolni, hogy miért éppen itt él, de ezer ellenérvet tud felsorolni, hogy miért képtelenség máshol élni...
...ezzel én is így vagyok.*

*Kedveseim,
most jön egy rövid levél, mert muszáj pár dolgot elmesélnem, hogy múlt vasárnap végre eljutottam a Holt tengerhez, ami másodjára még mindig nem volt az igazi találkozás... az első január másodikán történt, csak futólag, messziről, akkor inkább a sivatagi dűnék voltak érdekesek, ahol tengeri csigaházakat gyűjtöttem, most szeptember 4-én pedig egy szabad strandon voltunk, ami kicsit kopár, lepukkant, csúszós, de a tenger hozta a formáját. Isteni lány, selymesen síkos tapintású, és melegebb volt, mint a kinti árnyékban 40 fokos hőmérséklet, és igen, az ember ugyanúgy nem tud elsüllyedni, mint a Medvetóban, csak lebeg, és élvez...*

*Kedveseim,
ráébredtem, hogy miért ment el a kedvem a tudósítástól: nem tudom képpel illusztrálni a leírtakat, és ez elvette a kedvem az írástól, de azért most tudatom Veletek, hogy Jeruzsálemben még mindig giccsesen gyönyörű a naplemente, Tel Avivnál sósan selymes és meleg a tenger, és az elmúlt két hónapban a szabadnapjaimon többnyire helyettesítettem – 1–2 alkalomtól eltekintve.*

¹¹ Lásd még LAN, 2006, 129–131.; LIEBELT, 2011.

...amikor szabadidőm van, akkor azt játszom, hogy turista vagyok, és egészen más területeit nézem meg a városnak. ...Ha kilépek a kapun és nem vásárolni megyek, rögtön turistának érzem magam és ezt még mindig élvezem.

A zsidó vallás és életvitel szintén különlegességként tematizálódik. Beszélgetőtársaim valóságos kulturális antropológusként élik meg a zsidó családokban való jelenlétüket, ahol résztvevő megfigyelőként olyan ismeretekhez juthatnak el, ami közönséges turistának soha nem tárul fel. Ez a másság, aminek a hétköznapiakban ugyan elszenvedői is lehetnek, kulturális egzotikumként érdekli őket. Kíváncsiak, utánaolvasnak, érdeklődnek, munkaadóikat és barátait kérdezzetik, megfigyelik gondozottjaikat és családjaikat, illetve egymás között is sokat beszélgetnek ezekről a belső információkról, *titkokról*. Itt már egyenesen előnynek számít az, ha valaki ortodox családnál van, sőt akár rivalizálnak is abban, kinek konzervatívabb a családja. A rejtett kulturális sajátosságok megismerésére, az igazi *tudás* megszerzésére a zsidó kultúráról annak van a legnagyobb esélye, aki nagyon ortodox közegbe kerül, ezért helyzete kivételes. A kóser konyha, a nagy ünnepek, a szombat megtartása és a családi kapcsolatok csak a felszínt jelentik, ők viszont többet, sokkal többet szeretnének megtudni. Sokuk kezdeményezésére találkoznom kellett Mónikával, aki a zsidó kultúra legszakavatottabb ismerője a gondozói közösségben, egyfajta specialistának számított beszélgetőtársaim között. Függetlenül attól, hogy én nem a zsidó kultúrát kutattam, elképzelhetetlen volt számukra, hogy ne készítsék interjút velem, ugyanis tizenöt éve Izraelben él, és nagyon hosszú ideig egy rabbinál dolgozott. Mónika készségesen el is halmozott mindenféle információval, látszott, hogy folyamatosan nyitott szemmel mozog abban a világban, tudatosan és következetesen gyűjti ismereteit.

Nagy élmény volt! Nagy élmény volt. Nagyon jó helyre kerültem, nagyon vallásos családdhoz. Hát a konyhát, a kóser konyhát azt pillanatok alatt, az nem volt gond. Mikor tudtam már, hogy jönni fogok, minden adást megnéztem a televízióba, a Halld Izrael, mindent megnéztem, elolvastam. Volt itt olyan ismerős – ismerős? hallottam róla –, aki kijött, nem is tudom melyik vidéki városból, és ő azt mondta, hogy nem tudta, hogy Izraelbe zsidók laknak. (Nevet.) Komolyan! Na. Azt se tudta az a másik, hogy Ázsiába vagyunk. Na, szóval mindegy. És... nem kellett főznom, nem kellett semmit csinálnom, nekem a dolgom ott a két gyerek volt. Éjjel-nappal, de csak a két gyerek. Nem takarítottam, nem főztem. És... akkor ott náluk ott megtanultam minden ünnepet, és lehetett kérdezni. Bár igaz, egyszer aszonta a férfi, hogy hát: Mónika, én életembe nem beszéltem ennyit asszonnyal, még az édesanyámmal se. (Nevet.) De meg-

tanultam a vallást, megtanultam az ünnepeket. Nagyon sok olyan dolgot tudok, amit nem gondoltam, hogy valaha is meg fogom tanulni, mert nem volt rá se okom, se lehetőségem.

Összességében tehát az mondható el, hogy ebben a migrációs térben egy olyan diskurzus tárulkozik fel, aminek a centruma az egzotikum. A diskurzív gyakorlatban főként olyan tapasztalatok exteriorizálódnak, melyek az egzotikum megkonstruálásához hozzájáruló témák képzését segítik. Hétköznapi tapasztalataik annak a realitásképző jelentéstulajdonítási stratégiakészletnek az alapján formálódnak, melynek fő szervezőelvei a különlegesség és a kivételesség. Nem meglepő tehát, hogy a hasonlóan migráns és gondozói sorban élő olasz-román migrációs térben megszólaló nők az áldozatdiskurzusban honvágyat említenek, és a mielőbbi hazatérés után sóvárognak, az izraeli-magyar migrációs térben élő nők Izrael iránti irracionális, szerelmi vonzalmukról számolnak be, és ottmaradási törekvéseikről, valamint az ehhez vezető lehetőségek kereséséről hosszasan elméláznak.

Etnocentrikus diskurzus

A közép-európai migrációs térben egy más, ezektől lényegesen eltérő diskurzus körvonalazódik. Módszertanilag megemlítendő, hogy ebben a migrációs térben volt lehetőségem a diskurzusban résztvevő aktorok közül a legtöbb különféle pozíciójú szereplőt megszólítani: gondozó, gondozott, megbízó (általában nem esik egybe a gondozottal), családtagok, munkaközvetítők, kibocsátó és befogadó közösség tagjai. Valamennyi terepmunkámon sikerült interjúznom többféle szempontból érintett résztvevőkkel, de a legszélesebb repertoár ebben a közegben állt össze – ennek nyilvánvalóan gyűjtéstechnikai okai vannak (terepmunkára fordítható idő és anyagi források, kapcsolatháló, nyelvtudás, hogy mindig a megszólított anyanyelvén valósulhasson meg a beszélgetés). Ezért ez az elemzés kissé el fog térni a fentebbiektől.

Az etnikai alapú diskurzus megfigyelhető Erdély–Magyarország, Kárpát-alja–Magyarország és Magyarország–Ausztria (főként burgenlandi részek) viszonylatban. Ez utóbbi esetben leginkább magyar-magyar, de horvát-horvát találkozásokról is. Tömören: az egykori, Trianon előtti határokon belül szerveződik (újra) etnikai szempontok alapján a munkaerőpiacnak a háztartási szektora. Erőteljesen nemzeti jellege miatt olyan, mintha egy Kárpát-medencei történet lenne, és sok aspektusában valóban erőteljesen az is, mégsem független a globális tendenciáktól. A nemzetközi vándorlás reprodukciós ágazata szerves részének tekintendő már csak azért is, mert ebben a szélesebb mezőben

szerveződik: a potenciális gondozók több ország közül választanak, egyesek megfordulnak több célországban is, illetve a megbízó kínálata (fizetség-, munka- és életmódbeli feltételek) ebben a tágabb térben kerül mérlegelésre és alkura. A globális piacba való integrálódás fokozatosan ment végbe. A '90-es évekre főként egy belső, nemzeti térben való gondozói forgalom volt jellemző, majd a szomszédos nemzetcsoportok migráns hálózatainak bővülésével és az abba való belépés egyre könnyebbé válásával, később pedig az Európai Unió csatlakozással a kárpát-medencei asszonyok is egyre nagyobb mértékben becsatlakoztak a globális migrációs csatornába, aminek hatásai a magyar gondozói szektorra vonatkozóan is szerteágazóak.

A szomszédos országba való vándorlásnak praktikus és ideológiai okai is megjelennek a diskurzusban. Az előbbieket közül főként ezek tematizálódnak: földrajzi közelség, bármikor haza lehet menni, a járulékos költségek (utazás és adminisztráció) minimálisak, a legális tartózkodás könnyen biztosítható (a kárpátaljaiak számára is megoldható a nemzeti vízummal, újabban már az állampolgársággal), vannak rokonok és ismerősök, a közeg nem idegen, illetve nem szükséges nyelvtudás. Az ideológiai ok egyértelműen és hangsúlyosan: az egy nemzethez való tartozás.

Margit horvát nemzetiségüként egy horvát családhoz került először, ezt követően dolgozott egy német családnál is, de csak azért vállalta el a munkát, mert a családban volt horvát, és ez megkönnyítette a beilleszkedést, illetve gördülékenyebb tette a problémakezelést.

Margit: *Hát eltemettük a férjemet, és kimentem '99-be, és azóta ott kinn vagyok. De akkor egy horvát faluba kerültünk, horvátok voltak.*

TT: *De ausztriai horvátok, nem horvátországi horvátok.*

Margit: *Igen. Ausztriába. Ugyanúgy, mind itt, mind itt Magyarországon vannak horvátok, szlovének, Ausztriába is vannak, ugye, horvátok, szlovének is élnek. Hát horvát faluba kerültem dolgozni, úgyhogy ott nem is volt gond, probléma a... hát a nyelvvel se. Nem is kellett nekem tanulnom németet, mer mindig csak horvátul beszéltünk. Hát ehhez hozzá kell tennem, hogy nem tudtam egy szót se németül, semmit. Aztán két, két és fél évig dolgoztam ott, és akkor meghalt a néni.*

Annának gondozottként szintén fontos az egy nemzethez tartozás, és a gondozó kiválasztásánál ez kiemelt szempont volt:

Úgy vették fel a kapcsolatot Felsőőrbe, hogy amikor az első Ibusz autóbusz megjött Felsőőrre, akkor a polgármesteri hivatalba a polgármester kint várta az első autóbuszt, és üdvözölte őket, és magyarul mondott beszédet, és megkönnyezve örömmel fogadták, és azt mond-

ták: kijöttünk Ausztriába, és magyarul fogadtak bennünket! Ilyen volt a kapcsolat, meg ilyen is maradt. Mer, ha én veszek, meg én asziszem más is, megköszöni, hogy eljönnek, mert ők is azért jönnek el, mer rá vannak utalva, hogy eljöjjenek, mer kevés a nyugdíj. Mi meg úgy fogadjuk, én különösen: az én magyar testvérem! És nekem... nem cselédsorsot juttatok nekik.

Az egy nemzettesthez való tartozás olyan társadalmi konstrukció, ami a hasonlóságot és az összetartozást előfeltételezi. Ennek következtében az így rendeződő csoportok tagjai között a másság kategóriája az előző példaktól eltérően formálódik, illetve a közelség-távolság szabályozása is más stratégiák alapján realizálódik. Etnikai alapú hierarchiával tehát nem találkozunk ebben a diskurzusban, viszont másság képződhet centrum-periféria, fejlett-kevésbé fejlett, gazdag-szegény, civilizált-tradicionális ellentétpárok mentén.

Zsóka Kárpátaljáról így élte meg a Budapestre kerülést:

Nekem az volt fontos, szinte, hogy az agyam ki vót éhezve a Magyarországnak a történelmire. Ugye, mi ukrán iskolába jártunk, nem tanultunk semmit Magyarországról. Az, hogy Trianon, sose tudtam, mi az. Lehet, most se tudom annyira tökéletesen, de azért van róla némi fogalmam, hogy mért vagyunk mi itt, ahol vagyunk, sajnós. Akkor szerettem, örültem annak, hogy az emberek nem csak a munkába vetik magokat, és nem... ha leülnek egy asztalhoz, akkor nem csak azzal kezdődik a téma, hogy mostan milyen a kukoricám, meg milyen a paradicsomom, hanem más értékek vannak, hogy mit láttak ők is. A múzeumokba el szerettem volna menni, el is mentem, színházba. Tehát ilyen társadalmi életre vágytam plusz még úgy, hogy művelődjek. A saját magam kis... hogy is mondjam csak... lehet, hogy nem tudom most kifejezni magamat... saját magamat akartam többnek látni, mint amennyi vagyok, mer én mindig kevésnek éreztem magamat ahhoz, mint egy magyar ember. Mer ahhoz képest, hogy most ukrán iskolát végeztem, meg lediplomáztam Ukrajnába, Odesszába nagy oroszul. [...] A látvány, az a sok jóindulatú ember, az a sok... hogy is mondjam csak... okos arc az embereknek. Mikor elmentünk a tavaly is, tavalyelőtt is, mikor elmegyünk erre a nagy rendezvényre augusztus 20-ra, kimegyünk a vízi- és a légi parádét megnézni, mert nincs más lehetőségünk máshova elmenni, és meg is jegyezte a fiam, hogy: anyuka, nézd meg, hány millió ember megy itt el egymás mellett, ha véletlenül hozzáérnek egyik a másik ember, akkor vagy bocsánatot, elnézést vagy pardon, megkérlik, de nem látni a sörösüvegekkel a kezükbe, hogy részegek lennének. Mer, mondom, nem azért jönnek ide, hogy most lerészegedjenek, hanem, hogy most élvezzék

azt, amit mutatnak nekijek. És azt nem minden nap látja az ember, se azt a vízi parádét, se a légi parádét, se a tűzijátékot, se ott hátul a Kossuth téri rendezvények a sátorba, hogy honnan jött a magyarság, a mongolok, meg mit tudjam én. Rengeteg ilyen program van, ami... ami, amiből én is tanulok. Én szégyenszemre, én elszégyeltem saját magamat: tehát te még ezt se tudtad? És vágyok oda.

A megbízók és gondozottak jelentéstulajdonítási stratégiáiban ez a viszony úgy realizálódik, hogy a nemzettest keleti részéből, tehát az egy adott földrajzi egységről való származást összekapcsolják olyan tartalmakkal és értékekkel, melyek a vidékiség és a tradicionális kultúra asszociációs mezejének részesei.

Ildikó több ápolóval próbálkozott már, és számára a legjobbnak az erdélyi asszonyok tűnnek:

Az erdélyi, az, az kedves anyámhoz, és beül hozzá, és beszélget, és hogyha... az édesanyám, amíg beviszi az ennivalót, addig ott ül velem, és viccelődik velem, és anyám jól érzi magát velem. Tehát az anyám az agyér-elmeszesedéses, de hát egy ember, akinek mindenféle érzései vannak, és pontosan tudja meg érzi azt, hogy ki az, aki... aki... aki szeretettel közeledik hozzá, és ki az, aki nem. És én nem tudom, hogy az erdélyi azért közeledik hozzá szeretettel, mert úgy érzi, hogy az erdélyi viszonyokhoz képest tisztességesen meg van fizetve, vagy azért, mert megtanították neki gyerekkorába, hogy az öregeket meg kell gondozni, és ő úgy gondolja, hogy ha ő ezt elvállalta, akkor neki feladata. [...] ha én felveszek egy, bocsánat, magyarországi magyart, akkor ő, például ez a szomszéd utcába lakó asszony, ez egy nagyon tisztességes, nagyon szeretetre méltó nő, ő átjön, vigyáz anyámra, ő is beszélget anyámmal hál' Istennek, meg megfőz neki, megeteti, odafigyel rá. De az erdélyi nő az, ha meglátta, hogy koszos az ablak, akkor megpucolta. Tehát ő... kiporszívóz... tehát 5000 forintért senki nem csinál semmit, csak vigyáz anyámra, meg mondjuk főz neki. 4000 forintért az erdélyi nő takarít is nekem, és kedves. Tehát ő nem... ez az erdélyi nő ez nem... Volt előtte egy nő, aki járt ide hétfőnként takarítani, az is erdélyi volt, az is ugyanilyen kedves volt. Tehát ő nem akarja megúszni az egészet. Ezt nem tudom megmagyarázni. [...] Tehát én... nem akarok általánosítani. De én azokat az embereket, akiket a szociális gondozásba láttam, a belföldi magyarokat, azoknál én azt láttam, hogy mindenki meg akarja úszni az egészet, minél kevesebbet kelljen tenni azért a pénzért, amit kér. Az erdélyi nem akarja megúszni, ő úgy gondolja, hogy ő elvállalt egy munkát, és akkor ő azt elvégzi, és nem kell neki szólni, meglátja saját magától.

Ebben a kontextusban a bizalom mint társadalmi kategória automatikusan pozitívan kapcsolódik az erdélyi asszonyokhoz. Borbála meg is lepődött, amikor a bizalomról faggattam, mintha valami nagyon közismert és banális témát akarnék feszegetni:

Lehet, hogy azért, mert erdélyiek voltak, és annyira bíztam bennük. De az első napokba elbeszélgettünk a családról, mindenről, és... és akkor, én nem tudom, bennem föl nem merült. De mér, mér lopna meg, hogyha én adom neki a kenyeret, akkor mér lopna meg?! [...] Azok [az erdélyiek] becsületesek, szorgalmasak.

A keleti nemzettest tagjaival fenntartott szoros kapcsolat révén a megbízók és gondozottak azt élik meg, hogy kitágul a világuk, és hozzáférésük lesz egy értékesként értelmezett tradicionális kultúrkörhöz, a magyar kultúra régebbi rétegeihez – és így a térbeli utazás az időutazás illúzióját kelti. Támogatják a gondozottakat abban, hogy úgy főzzenek, mint otthon, örülnek, ha hagyományos termékeket kapnak tőlük, amikor váltásból visszatérnek¹² (ezt az igényt a gondozók is jól ismerik, és ennek az elvárásnak megfelelően választanak ajándéktárgyat), illetve az sem megy ritkaságszámba, hogy meglátogatják alkalmazottjukat és családjukat otthoni környezetükben. Megfordítva pedig a keletről érkezők a nyugati vagy nyugatiasabb életmódhoz kapcsolódnak, valamint a nyugatiasabb életvitelhez hozzásegítő magasabb bérekhez juthatnak hozzá. Ezeket a kapcsolatokat hosszú távon fenntartják, sokszor a munka megszűnte után is érdeklődnek egymás iránt, telefonon beszélgetnek, sőt segítenek is egymásnak, ha a szükség úgy hozza.

A pozitív diszkrimináció az azonos etnikai csoporton belül világosan megmutatkozik tehát. Kedvezményezettjei szívesen veszik ezt, bár időnként még mindig beszámolnak ukránózásról és románózásról. Ezek a helyzetek, illetve ezeknek a helyzeteknek a felidézései kompenzációs válaszokat aktiválnak bennük, ami szintén az etnikai diskurzus keretein belül mozog. Akinek nincs saját története erről, az is előszeretettel mesél másodkézből ismert eseteket, hogy pozícionálhassa magát az alapvetően etnikai elvek alapján szerveződő jelentések mezején. Megjegyzendő, hogy az együvé tartozásból fakadó felhőtlen kapcsolat nem feltétlenül tükröződik a gondozók elbeszéléseiben. Az alkalmazotti viszonyból adódó hierarchia elkerülhetetlenül ráterhelődik a megbízottak tapasztalataira és helyzetértelmezéseire. A viszony összetettsége a státus képlékenységében, kuszaságában, szinte meghatározhatatlanságában fejeződik ki. A családtagságtól a cselédségig széles a skála, itt is és ott is érzik magukat, de a legjellemzőbb

¹² Az erdélyiek és a kárpátaljaiak többnyire havi váltásban dolgoznak Magyarországon, a magyarországiak főként heti váltásban vannak Burgenlandban.

inkább az, hogy nem tudják megnyugtatóan pozicionálni magukat, inkább csúszkálnak az általuk formált, képlékeny határokkal felruházott kategóriák között.¹³

Az erdélyi Gizi zavarba is jött, amikor ehhez a témához érkezett a beszélgetés:

Gizi: *Énnekem... érdekes módon első perctől kezdve megkedvelt a bácsi, első perctől. És nem, soha, soha, tényleg, nagyon rendesek voltak. [...]*

TT: *És mennyire érzi, hogy a család befogadta?*

Gizi: *Hát szerintem igen, befogadtak. Szerintem igen.*

TT: *Gondolja azt, hogy valamilyen szinten családtagnak kezelik?*

Gizi: *Nem! Szóval... nem tudom... Nem. Hát nincs nekem az a pretencióm, hogy családtag legyek. És... szóval nem, most nem mondhatom azt, hogy kisebbségi érzés, de valami... van bennem egy olyan, hogy idegen vagyok... Ők, amikor összegyűlnek, van egy összejövétel vagy valami, mondom én például a bácsinak a születésnapja, mert olyankor együtt a család... hát... hát én nem. Én nem voltam soha, nem voltam soha, de nem is tudom, hogy hogy viselkednék. Nem tudom, nem tudom, nem tudom. Nem szeretem. Nem szeretek így a családba... nem tudom, idegennek érezném magam biztosan. Tudom, hogy biztosan idegennek érezném magam. [...] ők mindig hívnak. Így például, mikor összejövétel van, ők mindig hívnak, hogy... A legelőször, mikor megérkeztem, akkor mi is... valamelyknek, már nem tudom melyknek, mert annyian vannak... volt egy születésnapja, és akkor vitték a bácsit, persze, minden születésnapra, minden összejövételre viszik a bácsit. És akkor az volt a legelső, hogy meghívott a lánya: gyere, szívesen látunk. És akkor mondtam neki, hogy köszönöm a meghívást, de jobb szeretnék elmenni a húgomhoz, mert itt lakik a húgom – mondom, ez a lelegején volt, még nem tudtak rólam semmit, szinte –, az én húgom is itt lakik, és akkor inkább mennék. Semmi gond, természetes, csak ők úgy érezték, hogy meg kell engem hívjanak. Ők akkor még nem tudták, hogy nekem itt rokonaim vannak meg ilyenek, és nagyon rendesek voltak.*

A szintén erdélyi Gyöngyi aktívan részese volt a család életének, ugyanis az idős néni, akit gondozott, együtt élt a fiával és annak családjával, mégis olyan kapcsolatról számolt be, ami az alkalmazotti státus jegyeit leválaszthatatlanul hordozza: „*Úgyhogy nagy, népes családba csöppentem én ott. És akkor, tudod, mindenkinek van szeszélye, van... egyiknek ez a baja, másiknak az... na. Alakulni kell mindenkinek. De főleg csendbe lenni. Szóval túrni.*”

¹³ Erről bővebben lásd itt: TURAI, 2012.

A közép-európai migrációs térben feltárulkozó diskurzusról összességében az állapítható meg, hogy magja az etnicitás és az egy nemzettesthez való tartozás. A nemzeti közösségérzés olyan hasonlóságokat és közelséget előfeltételez, ami a szimpátia alapja, és így pozitív diszkriminációt eredményez. Ugyanakkor olyan morális tulajdonságokat aktivizál ez a koncepció, ami a bizalom társadalmi kategóriáját is etnikai alapon formázza meg – ez esetben a pozitív értéktartományban. Fontos kiemelni azt is, hogy a keletről érkező nők egyfajta naturalizálása is megvalósul ebben a diskurzusban: mivel ők egy vélelmезetten tradicionálisabb közegből jönnek, alkalmasabbak a gondozói szerepkör ellátására. Úgy tűnik, a keleti nemzettest részének lenne jó márkanévnek számít a háztartásiparban.

Összegzés a kutatás eredményeinek társadalmi hasznossága szempontjából

A globális munkaerőpiac keretében szerveződő háztartási szektorba a vasfüggöny megszűnése után a kelet- és közép-európaiak is beléptek a Fülöp-szigeteki és latin-amerikai nők után. A gondozói munka kommercializálódása és nemzetközi exportálhatóvá válása következtében egy olyan iparág nőtte ki magát, ami intézményesült ugyan, de mégis megőrizte magán a családias jegyeket, így a munkavégzés keretei képlékenyek, a munkavégző státusa pedig tisztázatlan. Nehezen kontrollálható terület migrációpolitikai és közösségi szempontból egyaránt, ugyanis olyan munkavégzési formáról van szó, ami a fekete és/vagy szürkegazdaságban zajlik. *Láthatatlanságukat* tovább fokozza, hogy a magánszférába (családokba, háztartásokba) zárva végzik tevékenységüket és élik hétköznapijaikat, sokszor 24 órás műszakban. A hátrahagyott családok szempontjából pedig megemlítendő, hogy ők is szívesen kezelik fokozottan magánügyként a rájuk nehezédő terheket és a női migrációból adódó problémákat, mivel sok érzékenységi területet érint. Ezek következményeként igen kevés tudással rendelkezünk arról, hogy mi történik e globális mozgás során, holott a kelet- és közép-európai társadalmak számára korántsem mellékes a női vándorlás jelenségköre tömegessé válása folytán. Ismeretek hiányában pedig a háztartásban végzett munkaformák kontroll alá vonása és szabályozása, valamint a társadalmat érintő következmények negatív hatásának mérséklése is nehézségekbe ütközik. Valamennyi szinten megmutatkozik az igény a problémakör rendezésére. Nemzetközi szinten az International Labour Organization próbálkozik a háztartásban foglalkoztatottak helyzetének rendezésével, melynek érdekében 2011-ben ajánlást adott ki, és ennek ratifikálására szólították fel az érintett országok kormányait. Nemzeti szinten is megfigyelhetőek olyan törekvések, melyek a jelenségkomplexum rendezését célozzák meg. Ezek közül csak egyet emelnék ki, a 2010-es magyar gazdasági akciótervet, melynek keretében a kormány kötelezővé tette a háztartásban alkal-

mazottak bejelentését, és lehetővé tette az így foglalkoztatottak státusának adómentes legalizálását. Nem utolsó sorban pedig számos alulról jövő intézményes (alapítványi, egyházi) és közösségi, családi, egyéni kezdeményezés észlelhető, melyek a női vándorlás és háztartásipar háttérében zajló folyamatok zökkenőmentességét és stabilitását igyekeznek segíteni és fenntartani.

A jelenségről való gondolkodás és bármilyen szintű beavatkozás megelőzőeképpen az információgyűjtés és az összefüggések feltárása megkerülhetetlen szakasz. A rejtett és *láthatatlan* formában végzett háztartási tevékenység megismerésében kiemelt súlya van a diskurzuselemzésnek, lévén hogy a diskurzus olyan eszköz, ami a jelentésformálás által hatást igyekszik gyakorolni a különféle aktorokra. A résztvevők aktivitása és vehemenciája a diskurzusban való részvételben jelzi ennek fontosságát és hatását mindennapi életükre, emberi kapcsolataik minőségére. Kutatásom eredményeként a kelet- és közép-európai háztartásipari vándorlásban három nagyobb diskurzust tártam fel, melyek három különböző migrációs térben formálódnak. Valamennyinek más a magja, és eltérőek a diszkurzív gyakorlatok, valamint a jelentéstulajdonító stratégiák. A tanulmány azt is bemutatja, hogy a globális migrációs térben képződő diskurzusok hogyan pozicionálják a migráns nőket, illetve ők maguk ezen keresztül hogyan és milyen formában helyezkednek, milyen irányba és milyen verbális stratégiákkal mozdítják el státusukat. Az olasz-román viszonylatban egy áldozat- és szenvedéssdiskurzus nőtte ki magát, mivel itt az alapprobléma az anyaság és az anyai feladatok ellátásának hogyanja. A magyar-izraeli migrációs térben az egzotikum kerül a diskurzus középpontjába, ami jó stratégiának bizonyul felülemelkedni az antiszemita sztereotípiákon, illetve a rétegzett másság megtapasztalásának nehézségein. A közép-európai régióban pedig az etnocentrikus diskurzus rendezzi a migrációs kapcsolatokat és a háztartási alkalmazottak helyzetének értelmezését. Összességében pedig az állapítható meg, hogy a migrációból szükségszerűen fakadó másságképzés, az elvégzett munka alacsony státusából adódó naturalizálás, és a női gondozói tevékenység (fizetett-nem fizetett munka) árucikké transzformálódásának dilemmája az alapja valamennyi itt felvázolt diskurzusnak és jelentésképzési gyakorlatnak.

IRODALOM

- BETTIO, Francesca – SIMONAZZI, Annamaria – VILLA, Paola
 2006 Change in Care Regimes and Female Migration: The 'Care Drain' in the Mediterranean. *Journal of European Social Policy*, 16, 3, 271–285.
- DEGIULI, Francesca
 2010 The Burden of Long-Term Care: How Italian Family Care-Givers Become Employers. *Ageing and Society*, 30, 755–777.
- DI SANTO, Patrizia – CERUZZI, Francesca
 2010 Migrant Care Workers in Italy. *Interlinks*, April.
- FOUCAULT, Michel
 1972 *The archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York, Pantheon Books.
 1984 What Is an Author? In: RABINOW, Paul (szerk.): *The Foucault Reader*. 101–120. London – New York, Penguin Books.
 1991 A diskurzus rendje. *Holmi*, 3, 7, 868–889.
- IZZO, Marina
 2010 The Governance of Home Care for the Elderly in Spain and in Italy. *CeSPI (Centro studi di politica internazionale)*, 4.
- KOVÁCS, Éva – MELEGH, Attila
 2000 „Lehetett volna rosszabb is, mehettünk volna Amerikába is” – Vándorlástörténetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében. In: SIK Endre – TÓTH Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. 93–154. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
- LAN, Pei-Chia
 2006 *Global Cinderellas. Migrant Domestic and Newly Rich Employers in Taiwan*. Durham – London, Duke University Press.
- LIEBELT, Claudia
 2011 *Caring for the 'Holy Land'. Filipina Domestic Workers in Israel*. New York – Oxford, Berghahn Books.
- LUTZ, Helma
 2008 *Migration and Care Work. A European Perspective on a Global Theme*. Frankfurt, J. W. Goethe University.
 2011 *The New Maids. Transnational Women and the Care Economy*. London – New York, Zed Books.
- MUNDLAK, Guy – SHAMIR, Hila
 2014 Organizing Migrant Care Workers in Israel: Industrial Citizenship and the Trade Union Option. *International Labour Review*, 135, 1, 93–116.

PARREÑAS, Rhacel Salazar

2001 *Servants of Globalization. Women, Migration, and Domestic Work*. Stanford, Stanford University Press.

PHIZACKLEA, Annie

1998 Migration and Globalization: A Feminist Perspective. In: KOSER, Khalid – LUTZ, Helma (szerk.): *The New Migration in Europe. Social Constructions and Social Realities*. 21–38. London, Macmillian Press Ltd.

ROSSI, Enzo – BOTTI, Fabrizio

2010 Migration as a Factor of Social Innovation and Development: The Case of Romanian Migration to Italy. *Revista Inovația Socială*, 2, 15–23.

SANTINI, Sara – PRINCIPI, Andrea – LAMURA, Giovanni – RENZI, Marta

2010 Carers Between Work and Care. Conflict or Chance? Results of Interviews with Working Carers. Italian National Report. *Carers@Work*, November.

SASSEN, Saskia

2006 Global Cities and Survival Circuits. In: ZIMMERMAN, Mary K. – LITT, Jacquelyn S. – BOSE, Christine E. (szerk.): *Global Dimensions of Gender and Carework*. 30–38. Stanford, Stanford University Press.

SHAMIR, Hila

2011 What's the Border Got to Do with it? How Immigration Regimes Affect Familial Care Provision – A Comparative Analysis. *American University Journal of Gender, Social Policy, and the Law*, 19, 2, 601–669.

SIMONAZZI, Annamaria

2009 New Skills for New Jobs? Status Quo and Perspectives for the Elderly Care Sector in Europe. *European Employment Observatory Thematic Paper*, July.

TURAI, Tünde

2012 What is a migrant care worker? Being at the crossroads of servant, family member and nurse status. In: SZÉMAN Zsuzsa (szerk.): *Challenges of the Ageing Societies in the Visegrad Countries*. 83–90. Budapest, Magyar Máltai Szeretszolgálat.

YEATES, Nicola

2009 *Globalizing Care Economies and Migrant Workers. Explorations in Global Care Chain*. New York, Palgrave Macmilian.

TÜNDE TURAI

THE DISCOURSES OF EASTERN AND CENTRAL EUROPEAN
WOMEN ASSISTING ELDERLY PERSONS AS PERSONAL CARE
GIVERS ABOUT THEIR TRANSNATIONAL LIVES

After the collapse of the iron curtain, Eastern and Central European women, just as Philippine and Latin American women had done formerly, entered the household sector taking shape within the global labour market. Due to the commercialization of the work of professional caregivers and its international export, it has become a sector which, although has got institutionalised, preserved familiar traits, therefore the framework of labour is flexible and the status of employee is unclear. In understanding this phenomenon, discourse analysis plays a vital role. Since the migrants exist in a transnational social space, constituted by the receptive local community, network of new acquaintances, and the left-behind community, the author analyses discourses that come into being in this international context. The author has identified three major discourses in the Eastern and Central European migration of the care industry, which have taken shape in three different spatial contexts of migration. The cores differ just as well as the discursive practices and meaning-assigning strategies. The article also presents in what way discourses taking shape in a global context position migrant women and how these women position themselves, to which direction and with what verbal strategies they try to displace their status. (1) In the Italian-Romanian relation a victim and suffering discourse was formed, since here the basic problem concerns motherhood and the fulfilment of maternal tasks. (2) In the Hungarian-Israeli context exoticism got into the centre of the discourse, which proves to be a good strategy to overcome anti-Semite stereotypes and the hardships in experiencing multi-layered otherness. (3) In the Central-European region it is the ethnocentric discourse that arranges migration relations and the interpretation of the position of caregivers. As a summary it can be claimed that the dilemma of female caregiving activity (paid or non-paid labour) transformed into a commodity, the creation of otherness as a necessary result of migration and the naturalisation derived from the low status of the accomplished work form the basis of all outlined discourses and meaning-assigning practices.